

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/3—4

БЕОГРАД
2000

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIII

Св. 3–4 (2000)

САДРЖАЈ

Грамматика и нормативистика

- Каже се: *СЕО ПОРЕД ЊЕ*, али не и: **УСТАО ПОРЕД ЊЕ*; зашто?
(МИЛКА ИВИЋ) 185
- О граматичко-семантичким проблемима исказа *стало ми је до некога / до нечега* (ЕГОН ФЕКЕТЕ) 188
- Белешке о категорији јединичности у српском језику
(БОГДАН Л. ДАБИЋ) 198
- Репартиција и конкуренција наставака генитива множине именица женског
рода са сугласничком скупином на крају основе
(БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ) 204
- Суфикс *-иста/а* у српском стандардном језику (БОЖО ЋОРИЋ) 211
- О краћењу дужина првих компонената именичких сложеница у српском
језику (СТАНИМИР РАКИЋ) 236
- Лейлици* или *леј(ј)елици*? (За чвршће критеријуме нормирања)
(МИЛАН ШИПКА) 244
- Неједнаки облици једног глагола (*жвакајти/жвајтајти*) (АСИМ ПЕЦО) 254

Лексикологија и семантика

- Експресивна лексика у најновијем омладинском жаргону и у савременом
српском језику (социolingвистички аспекти употребе и развоја)
(СТАНА РИСТИЋ) 257
- Ошћи до кумине куће* (ПРВОСЛАВ РАДИЋ) 273

Историја књижевног језика

- Настанак и структура српског књижевног језика (БРАНКИЦА ЧИГОЈА) 279

Етимологија и ономастика

- Приче* (НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ) 295

Прикази

- Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*
(ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК) 301
- Правопис српскога језика – Приручник за школе*
(МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 307
- Иван Клајн, *Лингвистичке студије* (Партедон, Београд, 2000)
(БОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 318
- Ранко Бугарски, *Лица језика (социolingвистичке теме)*
(ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ) 321

<i>Симпозиј о босанском језику и поводом њега</i> (БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ)	326
Из савремене руске србистике (В. П. Гудков, <i>Славистика. Србистика.</i> Москва, МГУ, 1999) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	333
О <i>Речнику</i> Милоша Московљевића (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	338
Отворена књига (Милан Шипка, <i>Зашто се каже?</i> , Популарна лингвистика 3, ЦПЛ Београд / Прометеј, Нови Сад 1998, 272) (БРАНКИЦА ЧИГОЈА)	343
Библиографија	
Библиографија радова из морфологије и творбе речи (1950–2000) (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ и ВЕСНА ЛОМПАР)	345
Прилози	
Видови диференцијације између говора и књижевнојезичке норме (БЛАЖО МИЛИЋЕВИЋ)	381
Нове и незабележене речи — грађа (II) (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	387

БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ
(Филозофски факултет, Никшић)

РЕПАРТИЦИЈА И КОНКУРЕНЦИЈА НАСТАВАКА ГЕНИТИВА МНОЖИНЕ ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГ РОДА СА СУГЛАСНИЧКОМ СКУПИНОМ НА КРАЈУ ОСНОВЕ

У раду се разматра репартиција и конкуренција наставака генитива множине именица женског рода које припадају трећој (Стевановићевој) врсти.

1. У нашој науци о језику доста се расправљало о проблемима језичке норме. Посебна пажња се поклањала лексици, веома се живо расправљало о фонетским и фонолошким питањима, о ортографској и ортоепској норми, па затим, бар у последње вријеме, и о творби ријечи.

Морфолошка проблематика није привлачила већу пажњу, па чак и традиционално занемаривана синтаксичка питања данас уживају већу пажњу.

Језичка норма се мора проучавати и усавршавати свестрано. Нужно је улазити и у нека шира питања, па и појединачна морфолошка питања чија проблематика није једноставна.

Циљ је управо овога рада да у скромној мјери разријешим један ситнији проблем и надокнадим бар дио мањка из морфолошке проблематике у нормативном посматрању њену. Ријеч је, управо, о генитивном наставку именица женског рода које припадају трећој Стевановићевој врсти,¹ односно другој тзв. *Е*-врсти именица женског рода и мушког рода која је заступљена у Граматици загребачког колектива,² а коју усваја већина наших лингвиста — иако је ова деклинација распоређена према једном чисто формалном критеријуму, према генитиву једнине.

Ову деклинацију познаје само женски и дјелимично мушки род и то, прије свега, ријеч је о именицама чија се основа завршава на групу сугласника. Овај прилог не претендује ни на исцрпност ни на безусловну оригиналност. Поједина запажања и решења која се у овом прилогу наводе могу се наћи у сличном облику у нашим грама-

¹ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*. — Београд 1964, 185–250.

² Еугенија Барић и др., *Приручна грамајика хрватскога књижевног језика*. — Загреб 1979, 70–96.

тикама и приручницима. Посебно доста података о овоме наћи ће се у *Савременом српскохрватском језику I*, проф. М. Стевановића.

2. а) Генитив множине именица женског рода на групу сугласника нема јединствену норму па коегзистира у језику у својим варијантама. О репартицији наставака код ових именица говорићемо, углавном, на основу материјала који налазимо у нашим уџбеницима и приручницима, па затим у правопису и речнику књижевног језика.

б) У свим граматикама доста уопштено се поставља репартиција наставака *-а* с непостојаним *а*, наставака *-и* и *-а* без непостојаног *-а-*. Сажето се може рећи да су граматике сагласне у сљедећем:

- обично двосложне именице имају наставак *-а* с непостојаним *а*;
- наставак *а* се не јавља код именица са групом сугласника код којих је струјни сугласник на првом мјесту;
- наставак *и* имају именице с групом сугласника, али без непостојаног *а*;
- има подоста именица које се колебају између наставака *а* и *и* с непостојаним *а* између сугласника.

У неким консултованим граматикама присутно је настојање да се успоставе правила по којима би се именице могле класификовати у скупине по природности генитивног наставака множине. У свима њима искрсне понеки проблем и већина њих пати од недоследности. Некима је сметња народна поезија као изворник за ексцерпирање примјера због тога што у њима стих и његова версификација намећу овај или онај наставак, другима је сметња говорна неуједначеност, трећима је опет сметња у наглашеном нејединству у функционалним књижевнојезичким стилловима. Због наведених проблема наши граматичари не могу поставити, осим у изузетним случајевима, строга правила о употреби генитивних наставачких алтернанти.

О генитиву множине именица женског рода са групом сугласника на крају основе узгред је говорио и С. Марковић у чланку *Колебања у норми српскохрватског стандардног језика*³ с неколико занимљивих и корисних података о историјској употреби наставака за овај падежни облик и о њиховој распрострањености у стандардном језику. Међутим, ни овај аутор, најалост, осим уопштених података не нуди одговор за којим трагам — одговор на питање: Код којих именица конкуришу два, а код којих три генитивна наставака, гдје они коегзистирају и каква им је репартиција у стандардном језику?

3. Одговор на ово питање представницима са чистог говорног подручја српског језика, односно представницима из оних подручја која су у ужој основици Вукова књижевног језика, може се учинити небитним јер се они по осјећају могу упознати са репартицијом и коегзистенцијом генитивних наставака. Зато сам разматрању овог проблема приступио преко ексцерпираних грађе из *Речника српскохрватског*

³ С. Марковић, *Колебања у норми српскохрватског стандардног језика*. — Књижевни језик св. 1–2, Сарајево 1976.

ског књижевног језика Матице српске, из *Правописа српскохрватског књижевног језика* из 1960. г. и других правописних приручника који се овом проблематиком баве, из дијалекатских студија и из штампе — из свих функционалних књижевнојезичких стилова.

4. Пошто ме интересује стање у савременом књижевном језику у испитивању сам се придржавао следећих принципа:

- а) из корпуса сам изостављао покрајинске и застарјеле ријечи;
- б) посуђенице новијег датума нијесам уврстио међу именичке групе; за њих сам оформио посебан списак;
- в) именице сам исписивао и класификовао према примјерима и врсти сугласника у сугласничкој групи на крају именичке основе;
- г) посебно сам исписивао именице са више ликова у зависности од генитивног наставка.

5. Послије консултованих података које доносе наше стандардне граматике и правописи, установио сам да се све именице женског рода са основинским завршетком на групу сугласника могу разврстати у три групе са по двије подгрупе. Изнијећу их од прве до последње.

II

6. У данашњем књижевном језику именице женског рода са основом на сугласничку групу типа *грешка* немају један уопштен наставак у генитиву множине. Наиме, код ових именица јавља се конкуренција ликова с различитим генитивним наставцима. У већем броју случајева конкуренција је између два наставка док је с трећим наставком знатно ограничена. Језик, управо, настоји да трећи наставак по сваку цијену елиминише.

а) Најстарији је облик генитива множине именица женског рода са сугласничком групом с наставком *-а* и непостојаним *-а-* између крајњих сугласника основе. Ови ликови се јављају у нашем језику од 14. вијека у именица типа:

крушака, биџака, смокава, земаља, грешака, ћушака, љушака, шишака, шушака, букава, вишања, гусака, дасака, дјевојака, игала, оваца, ијесама, иријовиједака, џужаба, усана...

Овом типу припадају именице чија се основинска сугласничка скупина завршава на: *љ, м, р, в* и *к* (осим именице *мајка* чија се скупина може раставити непостојаним *а* — *мајака*, али и не мора — *мајка* — в. т. 9).

Примјери:

сугласник + *љ*: *земље-земаља*

сугласник + *м*: *догме-догама*

сугласник + *р*: *сесџре-сесџара*

сугласник + *в*: *букве-букава*

сугласник + *к*: *дјевојке-дјевојака*.

Код именице *бресква* у генитиву множине губи се сонант *в* а наставак *-а* и непостојано *-а-* остају и код ове именице као морфолошко обиљежје овог падежног облика.

б) Наставак *-а* и непостојано *-а-* уметнуто у сугласничке скупине: *дб, џб, жб, вц, гл, кл, њл, сн* и *вн* су такође обиљежја генитива множине именица овога типа. Примјери:

- група сугласника дб: *наредбе–наредаба*
- група сугласника џб: *наруџба–наруџаба*
- група сугласника жб: *ојџужба–ојџужаба*
- група сугласника вц: *овце–оваца*
- група сугласника гл: *цигле–цигала*
- група сугласника кл: *шићикле–шићикала*
- група сугласника тл: *мејгле–мејгала*
- група сугласника сн: *усне–усана*
- група сугласника вн: *гривне–гривана*.

в) Све именице са сонантом *њ* на крају основинске сугласничке скупине које значе било шта конкретно разбијају сугласничку групу непостојаним *-а-* и имају такође у генитиву наставак *а*:

- џрешње* (воће) — *џрешања*
- главње–главања*
- сукње–сукања*
- крошње–крошања*
- вишње–вишања*.

г) Наставак *а* у генитиву множине имају и именице са безвучном основом испред суфикса *-ка*. У овом падежу у наставку са вокалом *а* основа је проширена непостојаним *а* и са звучним сугласником:

- биљешке–биљешака*
- ојаске–ојзака*
- шићке–шибака*
- џријовијећке–џријовиједака*
- џверћке–џвердака*.

7. а) Врло рано, под утицајем именица женског рода на сугласник, продире у овај падеж наставак *-и* без непостојаног *а*. Ђура Даничић га биљежи од 15. вијека у именица типа:

молби, борби, џужби, смећњи, џаћњи, кавги, џајни, војски, казни, калфи, лојћи, нејравди, радњи, слућњи, чавки...

Овај наставак се може да јавља наизмјенично са наставком *-а* у двије групе примјера, и то:

1) уколико се основа генитива не проширује непостојаним вокалом *-а-*, онда у једном броју тих именица функционише и наставак *и*:

свједоџбе–свједоџба/свједоџби

зийке–зийка/зийки

ѡврѡке–ѡврѡка/ѡврѡки;

2) уколико се у именица са сугласничком групом *-нц-* и *-нч-* у основи уноси између сугласника у групи непостојано *-а-*, онда је у функционисању наставак *-а*, а уколико се не уноси непостојано *-а-*, онда је у функционисању наставак *-и*:

унца–унци; инстѡанца–инстѡанаца/инстѡанца/инстѡанци

нѡранѡе–нѡранаѡа/нѡранѡа/нѡранѡи.

Различити ликови стоје у дублету један поред другога, егзистирају унутар истог књижевнојезичког израза, стила или жанра и стоје у конкурентном односу на дијалекатском, књижевнојезичком и стилском нивоу.

б) Из наведених примјера за наставак *-и*, на примјер, видимо да су то већином именице на *-ба* и *-ња*, што је Т. Маретић још поодавно констатовао.⁴

Код именица на *-ња* ово се односи на све глаголске именице, док оне с конкретним значењем, чији је број незнатан, имају први тип творбе: *сукња–сукања, вишиња–вишања, ѡрешиња–ѡрешања* и још неке — ову последњу треба разликовати од глаголске именице према глаголу *ѡресѡи*: *ѡрешња–ѡрешњи*. Дакле, све именице које значе што апстрактно, обично радњу, имају наставак *-и*: *чежња–чежњи, смејња–смејњи, зебња–зебњи*.

в) Облик генитива множине зависи од сугласника у сугласничком скупу. Наставак *-и* имају најчешће оне именице у којима је један сугласник сонант или су оба сонанти:

кавки, ѡсовки, сламки, мајки, сјенки, ѡорѡи, ваѡри, сачми, клеѡви, резерви...

али само:

дјевојака, караѡа, земаља.

г) У Правописном речнику дат је већи број именица које се колебају између наставка *-и* и наставка *-а* с непостојаним *-а-*:

ѡримједаба–ѡримједби, женидаба–женидби, удадаба–удадби, клојака–клојки, моѡака–моѡики, дојака–дојки, чавака–чавки, ваѡара–ваѡири.

Двојни ликови условљени су природом сугласника у скупини.

д) Међутим, у пракси облик на *-а* бива све више потискиван, што говори да се језички развој креће у корист наставка *-и*. То зависи од стила. У продирању овога наставка „предњачи“ говорни језик, а у писању најближи је томе језик штампе.

ђ) Погледамо ли у Правописном речнику⁵ именице са завршетком основе *-шк*, видјећемо да готово све двосложне именице имају ге-

⁴ Т. Маретић, *Грамаѡика хрваѡскога или срѡскога књижевног језика*. — Загреб 1963, 166–185.

⁵ *Правопис срѡскохрваѡскога књижевног језика*. — Нови Сад 1960.

нитив множине с непостојаним *a* и с наставком *-a* (*грешака, ћушака, крушака, љушака, шишака, шушака*), а и неке тросложне именице (*виљушака, омашака*), док неколико њих због гласовних или семантичких разлога имају двојак генитив множине: *дришка-дришки, зајршка-зајршки, вашка-вашки*.

е) Слично је стање и код именица са завршетком основе на *-ск*: *дасака, фресака, гусака, љусака, љусака, врисака...*, с том разликом што именице: *џлоска* и *џреска* имају само генитив множине на *и*: *џљуски, џпрески*, а неколико именица има два облика генитива множине.

ж) Из тога можемо извући закључак да сугласнички скуп *сџрујни сугласник + к* још увијек пружа снажан отпор наставку *-и* у генитиву множине у књижевном језику.

8. Трећи је облик с наставком *-a*, али без непостојаног *a*. Нека правила постоје, али она нијесу чврста: *ласџа, звијезда, красџа, башиџа, гошџа...*

Уз, дакле, остале скупине не умеће се непостојано *a*: *двојбе-двојба, жалбе-жалба, њаље-њаљба, бомбе-бомба, џорбе-џорба, ноџце-ноџца, омче-омча, бунде-бунда, хорде-хорда, калфе-калфа, харфе-харфа, џајге-џајга, алге-алга, мазге-мазга, џабле-џабла, џајне-џајна, химне-химна, ојне-ојна, гривне-гривна, ламје-ламја, џаксе-џакса, брание-браниа, секџе-секџа, фунџе-фунџа, лојџе-лојџа, брџе-брџа, марџе-марџа*.

9. Поред именица са двојаким обликом генитива множине именица женског рода на сугласник, у Правописном речнику српскохрватског језика из 1960. г. дата је и именица *варијанџа* са тројаким обликом генитива: *варијанџа, варијанџи, варијанџи*. Тројак облика генитива множине налазимо и за именице: *мајка* (ген. мн. *мајки* и (ређе) *мајка* и *мајка*) и *џужбе* (ген. мн. *џужба, џужба* и *џужби*).

III

10. а) Тешкоће на које сам наилазио објашњавајући студентима конструкцију морфолошких ликова генитива множине именица женског рода на сугласничку скупину, с једне стране, и, с друге, исувише уопштене и непрецизне формулације у нашим граматикама (на примјер „неке именице“, „један број именица“, „знатан број именица“, „има и таквих именица“ и сл.) које управо и не нуде одговарајућа решења у вези са недоумицама о дублетним ликовима у конкуренцији и сл., просто су ме натјерали да напишем овај чланак.

б) Ни овај чланак неће отклонити све недоумице у вези са овим проблемом. Неће из следећих разлога: Прво, могуће је да сам при навођењу примјера испустио понеке именице које су битне за дато решење. Друго, могуће је да сам при груписању именица према наставку у генитиву множине неку именицу која се јавља у два лика сврстао у именице с једним ликом. Треће, могуће је да је у неким случајевима моје језичко осјећање убацило понеки примјер у именичке дво-

струкости, а оне су управо у књижевном језику фреквентније у једном од постојећих ликова. И тако даље.

в) Данас у српском језику нормативан проблем представља избор између ликова који коегзистирају напоредо. По броју конкурентних ликова предњаче именице са сугласницима *б* и *њ* у другом дијелу сугласничке скупине (*сугл.* + *-ба*; *-ња*). У народним говорима, па затим и у стандардном језику коегзистирају каткада и три лика једне исте именице. У конкуренцији су, дакле, све три генитивне форме, што данас у српском језику представља посебан нормативан проблем. Коегзистенција и конкуренција таквих ликова посебно је била наглашена у српскохрватском књижевном језику (као целини). Што се, пак, само српског књижевног језика тиче, у њему трећи лик, онај са генитивним наставком *-а* и непостојаним *-а-* у основи донекле узмиче у пракси, док су друга два лика са наставком *-а* и *-и* и даље конкурентно стабилни.

г) И најзад — теоријска страна, наизглед једноставних правила, имплицира на доста тешкоћа при њихову усвајању. Правила су, додуше, ослоњена на језичку праксу, посебно на књижевнојезичку праксу и усвојеност, али код многих ријечи присутни су алтернативни ликови који су условљени: (1) нејединством говорне територије захваћене овим процесом, (2) раскораком између норме и праксе и (3) различитом природом сугласника у сугласничком скупу на крају основе ових именица.

Резюме

Бранислав Остоич

РЕПАРТИЦИЯ И КОНКУРЕНЦИЯ ОКОНЧАНИЙ РОДИТЕЛЬНОГО МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ЖЕНСКОГО РОДА С СОЧЕТАНИЯМИ СОГЛАСНЫХ В КОНЦЕ ОСНОВЫ

В настоящей работе автор анализирует конкуренции дублетных морфологических форм родительного падежа множественного числа существительных женского рода с основой на сочетания согласных. Речь идет как раз о конкуренции двух, иногда даже трех сосуществующих видов родительного падежа. Это создает нормативную проблему, обусловленную: а) отсутствием единства языковой территории, б) различной природой согласных, и в) расхождением между нормой и практикой.